

TEXNOLOGIK TA'LIM YO'NALISHIDA UMUMKASBIY FANLARNI O'QITISHDA ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

Barataliyeva Nasiba Maxmadaminovna

Termiz davlat pedagogika instituti,

Pedagogika va san'at fakultet

Pedagogika va sa'nat, texnologik ta'lim kafedrası

Texnologiya fani oq'ituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10029116>

Annotatsiya: Mazkur maqolada texnologik ta'lim yo'nalishida umumkasbiy fanlarni zamonaviy texnologiyalar asosida o'qitish talabalarda umumkasbiy bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish omillari izohlangan. Talabalarga ta'lim berishda ta'lim sifatini yuqori samaradorligini va ijobiy sifat ko'rsatkichlarini oshirishning metodikasi va tarkibiy qismlari asoslab o'tilgan.

Tayanch so'zlar: ta'lim-tarbiya, davlat ta'lim standarti, texnologiya, omil, maqsad, vazifa, bosqich, kompetensiya, innovatsiya, innovatsion g'oyalar, texnologik jarayon, kreativlik, kompetentlik.

Respublikamizning pedagogik olim va amaliyotchilari ilmiy asoslangan holda O'zbekistonning ijtimoiy-pedagogik sharoitiga moslashgan ta'lim texnologiyalarini va ularni ta'lim-tarbiya amaliyotida ko'llashga intilmokdalar.

Ta'lim texnologiyalarini o'quv jarayoniga joriy etishning asosiy shartlari quyidagilardan iborat:

1. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» maqsadi va vazifalarini ro'yobga chiqarish uchun ta'limni jadallashtirish zarurligi;
2. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchi va talaba rolini o'zgartirish zarurligi;
3. Fan-texnika taraqqiyotining o'ta rivojlanganligi natijasida axborotlarning keskin ko'payib borayotganligi va ularni yoshlarga bildirish uchun vaqtning chegaralanganligi;
4. Kishilik jamiyati o'z taraqqiyotining shu kundagi boy nazariy va empirik bilimlarga asoslangan tafakkurdan tobora foydali natijaga ega bo'lgan, aniq yakunga asoslangan texnik tafakkurga o'tib borayotganligi;
5. Raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash talabi ularga eng ilg'or bilim berish usuli hisoblangan ob'ektiv borliqqa tizimli yondashuv tamoyilidan foydalanishni talab qilishidadir.

Ta'lim jarayoni yuqorida sanab o'tilgan beshta asosiy shartlarni barcha talablariga javob beradigan ta'limiy tadbirdir. BMT nufuzli idoralaridan biri bo'lgan YuNESKOning ta'rificha, ta'lim texnologiyasi - ta'lim modellarini optimallashtirish maqsadida, inson va texnika resurslari va ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda, butun o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yaratish, qo'llash va aniqlash tizimidir. Tizimning faoliyati uni tashkil etuvchi har bir elementiga va o'z navbatida har bir element bir-biriga chambarchas bog'liq. Ta'lim jarayonini bir tizim deb qaraydigan bo'lsak, uni tashkil etuvchilari, ya'ni elementlariga quyidagilar kiradi: o'kuv maqsadi, kutilayotgan natijalar, o'qituvchi, talaba, ta'lim mazmuni, ta'lim metodi, ta'lim shakli, ta'lim vositalari, nazorat va baholash. Ta'lim jarayonini loyihalashtirishda yuqorida sanab o'tilgan elementlardan birortasi e'tibordan chetda qolsa yoki noto'g'ri tanlangan bo'lsa, tizim ishlamaydi, demakki, ta'lim jarayoni oldiga qo'yilgan maqsadga erishilmaydi.

Ta'lim modeli — ta'lim jarayoni tuzilmasidir. Ta'lim modellari ikki turga ajratiladi: an'anaviy ta'lim modeli va noan'anaviy ta'lim modeli. Noan'anaviy ta'lim modelini o'z navbatida kuyidagi uch kismga ajratish mumkin: hamkorlikda o'rganish, modellashtirish, tadqiqot. Tadqiqotlar natijasi shuni ko'rsatadiki, an'anaviy dars o'tish ta'limning samarali modellaridan biri bo'lib qolmoqda. An'anaviy dars - muayyan muddatga mo'ljallangan, ta'lim jarayoni ko'proq o'qituvchi shaxsiga karatilgan, mavzuga kirish, yoritish, mustahkamlash va yakunlash bosqichlaridan iborat ta'lim modelidir. O'quv materialini yangi va ancha murakkab bo'lganda, an'anaviy dars ko'p hollarda ta'lim jarayonining birdan-bir metodi bo'lib qolmoqda. Ma'lumki, an'anaviy darsda ta'lim jarayonining markazida o'qituvchi turadi. Shu bois, ba'zida an'anaviy darsni markazida o'qituvchi turgan o'qitish usuli deb ham atashadi. An'anaviy dars o'tish modelida ko'proq ma'ruza, savol-javob, amaliy mashq kabi metodlardan foydalaniladi. Shu sabab, bu xollarda an'anaviy dars samaradorligi ancha past bo'lib, talabalar ta'lim jarayonining passiv ishtirokchilariga aylanib qoladilar. An'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda, unga turli-tuman talabalar faoliyatini faollashtiradigan metodlar bilan boyitish talabalarining o'zlashtirish darajasini ko'tarilishiga olib keladi. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, o'qituvchi tomonidan talabalarining qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi muttasil rag'batlantirilib turilishi, o'kuv materialini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda bahsmunozara, akliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, tadqiqot, rolli o'yinlar metodlarini qo'llash, turli-tuman qiziqitiruvchi misollarning keltirilishi, talabalarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash, turli baholash usullaridan foydalanish, ta'lim vositalaridan joyida va vaqtida foydalanish talab etiladi. Bu modellar asosan talaba shaxsiga qaratilgan bo'lib, ularni boshqacha qilib markazda talaba turgan ta'lim modellari deb ham atashadi.

An'anaviy ta'lim modeli — talabalarining o'zlashtirish, tushunib yetish, bilimini mustahkamlash bo'yicha o'zlashtirish faoliyatini ta'minlaydigan, tayyor holatda talabalarga bayon qilingan o'qitish va bilim olish modelidir. An'anaviy ta'lim modeli metodlari dars jarayonida qo'llanganda ta'lim jarayoni markazida o'qituvchi turadi. An'anaviy ta'lim modeliga ma'ruza, namoyish, videousul, to'rt pog'onali usul, laboratoriya ishlari, amaliy mashqlar kabi metodlar kiradi.

Hamkorlikda o'rganish modeli - talabalarining bilimini o'zlashtirish, singdirish, mustahkamlash bo'yicha reproduktiv faoliyatini ta'minlovchi, mahorat va malakani ketma-ketlik bo'yicha talabaning bevosita boshchiligida ishga solishni tashkil etishga asoslangan o'qitish va bilim olish modelidir. Ushbu model talabalarining mustaqil guruhlarda ishlashi evaziga ta'lim olishini ko'zda tutadigan metodlardan iborat. Bularga kitob bilan ishlash, o'quv suhbat, davra suhbat, aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, bahs-munozara kabi metodlarni kiritish mumkin.

Modellashtirish modeli — real hayotda va jamiyatda yuz beradigan hodisa va jarayonlarning ixchamlashtirilgan va soddalashtirilgan ko'rinishini sinfxonada yaratish va ularda talabalarining shaxsan qatnashishi va faoliyati evaziga ta'lim olishini ko'zda tutuvchi metodlardan iborat. Ushbu metodlarning asosiy maqsadi talabalarining faqat tinglashi emas, balki bilimlarni o'zlashtirishda bevosita ishtirokini ta'minlash orqali ta'lim jarayoni samaradorligini oshirishga qaratilgan. Bularga ishbop o'yinlar va rolli o'yinlar kabi metodlarni kirish mumkin.

Tadqiqot modeli — talabalar tomonidan muammoni tushunish va yechish, mustaqil bilim olishni kuchaytiradigan va shunga undaydigan usullar yig'indisidan iboratdir. Tadqiqot modelining maqsadi dars jarayonida talabalarda savol qo'yish va ularga javob izlashida qiziqishini uyg'otishga qaratilgandir. Ushbu model bo'yicha o'qitish talabalarni amaliy izlanish jarayonida bevosita qatnashishini ta'minlaydi. Bularga muammoli vaziyat, loyihalash metodi, mustaqil izlanish, yo'naltiruvchi matn kabi metodlar kiradi.

Metod — (grekcha «Metodos» so'zidan olingan bo'lib, izlanish yoki bilish yo'li, nazariya, ta'limot ma'nosini anglatadi) aniq vazifani yechishga bo'ysundirilgan, borliqni amaliy yoki nazariy o'zlashtirish operatsiyalarining yoki yo'llarining yig'indisi.

Metod - talaba va o'qituvchining muayyan maqsadga qaratilgan, birgalikdagi faoliyatini tashkil qilishning tartibga solingan usullar yig'indisi.

Amaliyotdagi oddiy qoidalar shu haqda guvohlik beradiki, yangi bilimlarni berish nazariy darsning dastlabki 20 daqiqasida amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi, keyin esa bahs-munozara, kichik guruhlarda ishlash va boshqa shu kabi noan'anaviy metodlarni amalga oshirib, talabalarning bilimlarini mustahkamlash kerak. Qanday holatda ham nazariy dars jarayonida, masalan, faqat ma'ruza o'kiladigan vaqt 20 daqiqadan oshmasligi kerak. Chunki o'rganishning dastlabki 20 daqiqasi eng samarali, 30 daqiqadan keyin esa, o'rganishni davom ettirish motivatsiyasi tezda pasaya boshlaydi. Bu hamma takliflar talabaning diqqatini uzoqroq vaqttacha saqlab turishga xizmat qiladi.

Idrok qilish paytida qancha ko'p sensorik (sezgi) kanallardan foydalanilsa, esda olib qolingani bilimlarning miqdori va sifati shunchalik yuqori bo'ladi. Agar bilimlar faqat «ma'ruza»lar orqali (passiv tinglash yo'lida) berilgan bo'lsa, unda 3 kundan so'ng ularning faqat 25%ni eslash mumkin xolos. Agar u ma'ruzalar o'qish (tinglash), namoyish va ko'rgazmali qilish (ko'rish, ushlab ko'rish va shu kabilar) orqali berilsa va shu to'g'risida bahslashilsa, unda 3 kundan so'ng 75%ini esga tushirish mumkin.

Agar bilimlarni idrok qilishda bir necha sensorik kanallar birgalikda ishga solingan bo'lsa, ma'lumotlarning qisqa xotiradan uzoq xotiraga o'tish jarayoni tezlashadi, bu esa bilishning asosi bo'lib hisoblanadi. O'quv vaziyatini tayyorlashda noan'anaviy metodlar va audio-vizual vositalarni samarali ishlatish lozim. Bunda birdaniga ko'pgina sensorik kanallar jalb etiladi.

Quyida tavsiya etilayotgan sxemada talabalarning eslab qolish ko'rsatkichlariga o'qitish metodlarining ta'sir darajasi aks ettirilgan:

1. Ma'ruza - eshitganimizning 5%.
2. O'qish - o'qiganimizning 10%.
3. Videousul, namoyish - ko'rganimizning 20%.
4. Tajribani namoyish qilish - ko'rgan va eshitganimizning 30%
5. Bahs-munozara - muhokama qilganimizning 40%.
5. Mashqlar - o'qigan, yozgan, gapirganimizning 50%.
6. Ishbop o'yin, kichik guruhlarda ishlash, loyihalash – mustaqil o'qiganimizning, tahlil va muhokama qilganimizning, himoya va namoyish qilganimizning 75%.
7. Yo'naltiruvchi matn, muammoli vaziyat, boshqalarni o'qitish — mustaqil o'rganganimizning, tahlil va muhokama qilganimizning 90%.

Yuqoridagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, dars jarayonida an'anaviy metodlar ko'llanilganda, talabalarning axborotni eslab kolish ko'rsatkichining eng yukori darajasi 30% ni tashkil etar

ekan. Noan'anaviy metodlar qo'llanilganda esa, talabalarning axborotlarni o'zlashtirish darajasi ko'tarila boradi.

References:

1. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – T.: “Nihol” nashriyoti, 2013, 2016.–279 b.
2. Inoyatov U.I., Muslimov N.A., va boshq. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob. – T.: “Ilm-Ziyo” nashriyoti, 2012 y.12 b.t.
3. Inoyatov U.I., Muslimov N.A., va boshq. Pedagogika (nopedgogik oliy ta'lim muassasalari uchun). – T.: TDPU, 2013 y. 15,25 b.t.
4. Muslimov N., va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – T.: “Fan va texnologiyalar”. 2013 y. 8 b.t.
5. Pedagogika nazariyasi va tarixi // M.X. To'xtaxo'jaeva tahriri ostida. – T.: “Moliya-iqtisod”, 2008. – 208 b.
6. Abdusoliyev, A. I., Kushakova, M. N. (2021). Temir yo'l transportini rivojlantirishning moliyaviy siyosatining tahlili va tamoyillari. *Ekonomika i sotsium*, 9(88), 893-896.
7. Abdusoliyev, A. I., Kushakova, M. N. (2021). Moliyaviy menejment tizimini rivojlantirish tamoyllari. *Oriental renaissance Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(9), 972-977.